

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України Фоменка Андрія Євгеновича на
дисертацію Фоменка Андрія Євгеновича на тему: «Адміністративно-
правовий механізм обмеження права власності в Україні», поданої на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право**

Актуальність теми дослідження. Право власності, як одне із фундаментальних прав людини і громадянина, завжди цікавило як вітчизняних, так і зарубіжних науковців і було предметом дослідження багатьох дореволюційних, радянських і сучасних вчених-цивілістів. Їхні праці внесли значний вклад у розуміння правової природи, сутності та змісту цього права як в об'єктивному, так і суб'єктивному розумінні, а також у формування правового підґрунтя його функціонування, охорони та захисту від незаконних і необґрунтованих порушень та обмежень. Втім, як справедливо наголошує здобувач, «якщо раніше більшість науковців право власності досліджували виключно як цивілістичний правовий інститут, ігноруючи при цьому норми інших галузей права не лише в його регулюванні, але й у визначенні його меж та встановленні правових обмежень, то наразі все більшої популярності набуває розширений підхід, прихильники якого розглядають право власності як «комплексний» або ж як «міжгалузевий» правовий інститут, в регулюванні якого помітну роль відіграють й інші галузі права, в тому числі й адміністративне та адміністративно-процесуальне» (с. 4). Однак, наразі наукові дослідження інституту права власності та адміністративно-правового механізму обмеження такого права саме під таким кутом зору є малочисленими, фрагментарними та розрізненими, а зроблені у них висновки та узагальнення – дискусійними і такими, що потребують додаткового вивчення та обґрунтування. Все це свідчить про підвищену актуальність і науково-теоретичну цінність обраної Філоненко О.М. тематики дисертаційного дослідження,

Перспективності та практичної цінності роботі додає також і той факт, що у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України на всій території нашої держави було введено особливий адміністративно-правовий режим воєнного стану, що передбачає запровадження цілої низки різноманітних за своїм характером і спрямованістю адміністративно-правових обмежень права власності, а також обумовлює необхідність вжиття додаткових гарантій захисту права власності від його необґрунтованого і неправомірного обмеження з боку суб'єктів публічної адміністрації. Очевидно, що законність та обґрунтованість означених обмежень права власності, а також достатність та ефективність гарантій захисту такого права не можуть бути оцінені виключно з позицій цивільного права, оскільки в основі їх реалізації лежить специфічні засоби та методи правового регулювання, що властиві іншим галузям права, в першу чергу адміністративному.

Саме наявність суттєвих відмінностей адміністративно-правових обмежень права власності від обмежень такого права в цивільному праві свідчить про доцільність перегляду доктрини сутнісного змісту права власності в частині розширення меж його адміністративно-правового регулювання. А звідси випливає необхідність у теоретичному осмисленні та відповідній науковій розробці ефективного адміністративно-правового механізму обмеження права власності, що і є основною метою представленого на розгляд дисертаційного дослідження Філоненка О.М.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій автора засвідчують логічність і цілісність структури дослідження, що надало можливість дисертанту всебічно проаналізувати задекларовану тему, а також досягнути поставленої мети та в повній мірі розв'язати визначені завдання.

Так, Філоненко О.М. поставив собі за мету визначити на основі наукового аналізу теоретико-методологічних засад функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності, чинного міжнародного та національного законодавства та практики їх застосування визначити мету, цільову спрямованість, завдання, принципи, функції, зміст,

структурну побудову такого механізму, а також перспективні напрями його розбудови в умовах активізації євроінтеграційних процесів та загострення військово-політичної ситуації в Україні

В рамках реалізації окресленої мети, дисертантом було проаналізовано право власності в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, визначено місце та роль адміністративно-правових обмежень права власності як складової принципу непорушності такого права; окреслено критерії відмежування адміністративно-правових обмежень права власності від суміжних чи близьких за змістом понять і наукових категорій; з'ясовано ознаки, визначено мету та цільову спрямованість таких обмежень, обґрунтовано їх наукову дефініцію, а також розроблено їх багаторівневу класифікацію за різноманітними критеріями; окреслено характерні ознаки, з'ясовано мету і завдання адміністративно-правового механізму обмеження права власності, сформульовано поняття та визначено систему функцій і принципів такого механізму, а також розкрито його зміст та охарактеризовано його основні структурні елементи; проаналізовано систему міжнародних стандартів захисту права власності, визначено напрями їх впливу на розвиток вітчизняного адміністративно-правового механізму обмеження такого права; з'ясовано особливості реалізації адміністративно-правового механізму обмеження права власності в період воєнного стану.

Результати наукового дослідження викладено в 9 наукових публікаціях, серед яких чотири статті опубліковано у наукових виданнях України, що визнані як фахові з юридичних наук, одна стаття в зарубіжному науковому періодичному виданні, чотири тези доповідей на науково-практичних конференціях. Все це дозволило широко ознайомити наукову громадськість з результатами проведеного дослідження. Загальна кількість наукових публікацій, їх теоретична якість відповідає вимогам щодо оприлюднення результатів наукових досліджень, встановленим наказом МОН України №1120 від 23 вересня 2019 року «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук».

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним

вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мети роботи досягнуто. Відтак, є всі підстави для висновку про те, що дисертація Філоненка О.М. виконана на високому науковому рівні.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна отриманих результатів визначається сучасною постановкою проблеми, виявленням та дослідженням нових ідей та тенденцій розвитку інституту права власності загалом, та адміністративно-правового механізму обмеження такого права зокрема.

Дисертаційне дослідження Філоненка О.М. є першою спробою комплексно, з використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням досягнень науки адміністративного права, положень міжнародних і національних нормативно-правових актів у сфері захисту права власності, дослідити сутність і зміст адміністративно-правового механізму обмеження права власності, а також науково обґрунтувати перспективні напрями підвищення ефективності його функціонування та адміністративно-правового регулювання, що базуються на новітніх наукових поглядах і враховують сучасну суспільно-політичну ситуацію в Україні. У результаті проведеного дослідження здобувачем сформульовано вагомі наукові положення і висновки.

Так, автором дійсно вперше було сформульовано авторську дефініцію такого поняття, як «адміністративно-правовий механізм обмеження права власності», визначено ознаки, мету, завдання такого механізму, а також розкрито його зміст. Зокрема, такий механізм визначено як нормативно врегульовану, тобто визначену в законах, підзаконних нормативно-правових актах усталену систему різноманітних за своїм характером і цільовою спрямованістю, взаємоузгоджених і взаємопов'язаних між собою форм, методів, алгоритмів, технік, управлінських технологій, адміністративних процедур, адміністративних режимів, інших засобів та інструментів, за допомогою яких суб'єкти публічного управління здійснюють цілеспрямований вплив на правовідносини у сфері функціонування даного механізму, з метою досягнення поставленої перед ним мети, завдань і функцій, з використанням різноманітних інструментів, які забезпечують його

ефективність, результативність та прогресивний розвиток (с. 161). Наукова цінність запропонованої дефініції полягає в тому, що в ній максимально розгорнуто та деталізовано відображаються найбільш суттєві та характерні ознаки аналізованого механізму, а також усі його структурні елементи. Не зважаючи на громіздкий характер, подібний підхід має одну суттєву перевагу – він засвідчує комплексний характер, нерозривну єдність і взаємозв'язок між усіма елементами означеного механізму, а також дозволяє визначити місце та роль кожного елемента в його загальній структурі.

Також вперше здобувачем на підставі результатів аналізу міжнародних нормативно-правових актів та судової практики ЄСПЛ наведено аргументи на користь необхідності удосконалення процедури експертного аналізу законопроектів на предмет можливих порушень міжнародних стандартів у сфері захисту майнових прав фізичних і юридичних осіб від необґрунтованих обмежень (с. 179). Оскільки судова практика ЄСПЛ постійно удосконалюється, її необхідно системно досліджувати та узагальнювати, а також обов'язково брати до уваги під час розробки національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання обмеження права власності. У протилежному випадку є ризик ухвалення необґрунтованих нормативно-правових актів, які можуть нести не лише серйозні репутаційні ризики для нашої країни, яка прагне якнайшвидше інтегруватись у ЄС, але також обумовити збільшення кількості судових позовів до ЄСПЛ, позитивне вирішення яких може загрожувати мільярдними збитками.

Заслуговують на увагу й сформовані автором напрями вдосконалення адміністративно-правового механізму обмеження права власності в період дії воєнного стану. Зокрема, варто погодитися зі наведеними аргументами на користь необхідності узагальнення положень вітчизняних нормативно-правових актів та оформлення їх в єдиний закон, який би комплексно врегулював питання обмеження права власності та гарантування прав і законних інтересів власників в період дії правового режиму воєнного стану (с. 199). Також, особливого практичного значення має пропозиція дисертанта уже зараз активізувати науково-дослідну та законопроектну роботу,

спрямовану на вирішення всіх можливих проблемних питань, які впливатимуть на функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності, а також знижуватимуть його ефективність і соціальну значимість у післявоєнний період (с. 202). Дійсно, уже зараз можна спрогнозувати, що післявоєнний період буде характеризуватись виявленням та документуванням численних фактів знищення та пошкодження різноманітних об'єктів власності, мародерства, крадіжок, інших воєнних злочинів, об'єктом яких є державна, комунальна або приватна власність; виникненням різного роду спорів про право власності та його відновлення; появою нових суспільних відносин економічного, господарського, майнового, адміністративного та іншого характеру, що прямо або опосередковано торкаються права власності та його обмежень. І хоча на даний час все ще триває фаза активних бойових дій, до її завершення варто готуватись уже зараз.

Крім зазначеного, у роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи Філоненка О.М. не викликають суттєвих зауважень. Робота відрізняється фундаментальним змістом, характером постановки наукових проблем, наявністю широкого науково-теоретичного апарату. При висвітленні проблематики дослідження автор апелює до ідей та теорій напрацьованих у вітчизняній та у західній науці. Зокрема, ним було проаналізовано значну кількість джерел (288 найменувань), ґрунтовно вивчено роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, проаналізовано значний обсяг нормативно-правових актів, що дозволило йому вирішити наукову задачу, сформулювати цікаві та корисні пропозиції і рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності адміністративно-правового механізму обмеження права власності в сучасних суспільно-політичних умовах.

Аналіз рецензованої дисертації дозволяє стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досягнув визначеної мети та дав відповіді на поставлені завдання. При цьому сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументовані та оригінальні, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці. Висновки до кожного розділу сформовано відповідно до отриманих результатів, а загальні висновки до дисертації у своїй сукупності забезпечують вирішення визначених у вступі завдань.

Усі сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають вагому аргументацію, що було забезпечено завдяки вдалому підбору та ефективному використанню широкого арсеналу сучасних філософських, загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання (діалектичний, аналізу та синтезу, системного аналізу, структурно-функціональний, системно-структурний, структурно-логічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, логіко-семантичний, класифікації та групування, аналізу та контент-аналізу документів, прогнозування та моделювання). Комплексне використання зазначених методів у їх взаємозв'язку та взаємодії дало змогу сформувати цілісну методологічну базу, а також дослідити адміністративно-правовий механізм обмеження права власності в єдності його соціального змісту та юридичної форми.

Обґрунтованість сформульованих у дисертації висновків забезпечена різноманітними емпіричними даними, а саме рішеннями Конституційного Суду України, роз'ясненнями та узагальненнями судової практики як національних, так і міжнародних судів; довідковими виданнями, статистичними довідками й офіційними звітами, аналітичними матеріалами; статистичними даними, аналітичними довідками і звітами тощо.

Таким чином є підстави для висновку про те, що результати дисертаційного дослідження Філоненка О.М., які винесено на захист, достатньо аргументовані, обґрунтовані, логічні та переконливі, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення. Результати теоретичного та прикладного характеру чітко сформульовані у висновках до розділів і мають вагому аргументацію. Висновки до розділів та загальні

висновки по роботі логічно становлять одне ціле і впливають із змісту дисертації.

Основні положення та зміст наукового дослідження. Дисертація Філоненка О.М. викладена українською мовою та має чітку структуру, що обумовлена її метою та завданням, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У *вступі* обґрунтовується вибір теми дослідження, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, окреслюються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначаються методи, нормативна та емпірична база дослідження, формулюється наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, наводяться дані щодо апробації матеріалів дисертації, публікації, структуру та обсяг роботи.

Перший розділ дисертації містить чотири підрозділи, присвячених теоретико-методологічним засадам дослідження адміністративно-правових обмежень права власності в Україні, у яких проаналізовано право власності в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, а також визначено місце та роль адміністративно-правових обмежень права власності як складової принципу непорушності такого права; окреслено критерії відмежування адміністративно-правових обмежень права власності від таких суміжних чи близьких за змістом понять і наукових категорій як «межі права власності», «обмеження прав», «правові обмеження», «обтяження права власності», «правові заборони», «скасування», «позбавлення» та «припинення» права власності; визначено ознаки, мету та цільову спрямованість адміністративно-правових обмежень права власності, обґрунтовано наукову дефініцію даного поняття; розроблено багаторівневу класифікацію адміністративно-правових обмежень права власності за різноманітними критеріями.

У *другому розділі* дисертації досліджується зміст адміністративно-правового механізму обмеження права власності в Україні. Він включає три підрозділи, у яких окреслено характерні ознаки, визначено мету і завдання адміністративно-правового механізму обмеження права власності; сформульовано наукові дефініції та визначено систему функцій і принципів

адміністративно-правового механізму обмеження права власності; розкрито зміст адміністративно-правового механізму обмеження права власності та охарактеризовано його основні елементи; структурні елементи адміністративно-правового механізму обмеження права власності об'єднано в п'ять блоків: нормативний, інституційний, функціонально-цільовий, організаційно-процедурний, забезпечувальний.

У *третьому розділі* визначаються перспективи розбудови адміністративно-правового механізму обмеження права власності в Україні. Він складається з двох підрозділів, у яких охарактеризовано систему міжнародних стандартів захисту права власності, а також визначено напрями їх впливу на розвиток вітчизняного адміністративно-правового механізму обмеження такого права; окреслено особливості реалізації адміністративно-правового механізму обмеження права власності в період воєнного стану; визначено систему адміністративно-правових обмежень права власності, які запроваджуються в період дії воєнного стану та здійснено їх класифікацію за різноманітними критеріями; диференційовано нормативно-правові акти, які складають підґрунтя функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності в період дії воєнного стану, визначено їх прогалини, недоліки, суперечності, а також обґрунтовано шляхи їх усунення.

Після кожного розділу й дисертації загалом сформульовано *висновки*, у яких вичерпно висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та високий рівень достовірності і у своїй сукупності свідчать про цілісність проведеного дослідження.

Список використаних джерел охоплює 288 посилань на 28 сторінках.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертація Філоненка О.М. відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – розробка теоретико-методологічних засад функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності в Україні, визначення його мети, завдань, принципів, функцій та змісту, а також обґрунтування перспектив

його розбудови в умовах активізації євроінтеграційних процесів та загострення військово-політичної ситуації в Україні.

Практична і теоретична значущість результатів дисертаційного дослідження Філоненка О.М. полягає в тому, що вони впроваджені й надалі можуть бути використані у: правотворчій діяльності (при розробці проектів законодавчих актів, а також обґрунтуванні необхідності внесення змін і доповнень до низки нормативно-правових актів, у яких визначено концептуальні засади функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності в цілому, а також врегульовано підстави та порядок застосування окремих адміністративно-правових обмежень такого права зокрема); правозастосовній діяльності (при розробці рекомендацій з удосконалення практики застосування положень чинного законодавства, а також підвищення ефективності діяльності суб'єктів публічного управління, які забезпечують функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності, здійснюють контроль і нагляд за дотриманням таких обмежень); науково-дослідній діяльності (для розвитку положень адміністративно-правової науки в напрямі поглиблення теоретичних розробок питань, пов'язаних із функціонуванням адміністративно-правових механізмів та реалізацією адміністративно-правових обмежень); освітньому процесі (під час укладання підручників, навчальних посібників, розробки навчальних програм і планів професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації правників, а також при викладанні ряду навчальних дисциплін).

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Філоненка О.М., необхідно звернути увагу на деякі дискусійні питання, які потребують, на нашу думку, додаткової аргументації або пояснень під час захисту:

1. З негативного боку слід відмітити відсутність у дисертаційному дослідженні переліку адміністративно-правових обмежень права власності, що суттєво знижує наукову цінність та обґрунтованість деяких інших зроблених дисертантом висновків та узагальнень. Зокрема, це стосується

визначених у підрозділі 1.3 ознак, мети та завдань адміністративно-правових обмежень права власності, а також розробленої в підрозділі 1.4 їх багаторівневої класифікації за різноманітними критеріями. Без чіткого переліку обмежень об'єктивно не можливо встановити, чи обґрунтованими є відповідні висновки та узагальнення дисертанта.

2. Деякі зауваження викликає обґрунтована в підрозділі 2.2. дисертації класифікація принципів функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності (с. 125-131). Зокрема, не досить вдалим видаються обрані автором критерії, які не відповідають таким основним вимогам класифікації, як «непересічність» і «взаємовиключення». Відтак, деякі із названих принципів одночасно можуть бути віднесені до різних класифікаційних груп, що значно ускладнює їх науково-теоретичне розуміння і практичне застосування.

3. На нашу думку, дисертант непропорційно приділяє увагу дослідженню змісту основних структурних елементів адміністративно-правового механізму обмеження права власності, які були визначені ним у підрозділі 2.3 дисертації (с. 145). Так, в окремих підрозділах він детально аналізує лише функціонально-цільовий блок означеного механізму, причому виділяє для цього відразу два окремих підрозділи роботи – в підрозділі 2.1 визначається мета та завдання означеного механізму, а в підрозділі 2.2 – його функції та принципи. Така нелогічна структура негативно впливає на цілісне розуміння змісту адміністративно-правового механізму обмеження права власності як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

4. У підрозділі 3.2. дисертант, на підставі аналізу положень вітчизняних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які складають підґрунтя функціонування адміністративно-правового механізму обмеження права власності в період дії воєнного стану, визначає їх недоліки, прогалини і суперечності, а також окреслює найбільш перспективні напрями їх усунення (с. 187-202). У цілому підтримуючи обґрунтовані автором пропозиції, з негативного боку слід відмітити їх недостатню конкретизацію та деталізацію. Практична значимість дисертаційного дослідження могла б суттєво підвищитися, якби Філоненко О.М. оформив такі пропозиції у

вигляді законопроекту, яким передбачається внесення змін і доповнень до конкретних законодавчих актів.

Слід відмітити, що вказані зауваження і побажання є рекомендаційними і в цілому не позначаються на позитивній оцінці дисертації, оскільки спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Загальний висновок по дисертації. Дисертаційне дослідження Філоненка О.М. є самостійною завершеною науковою працею, в якій отримані нові, доктринально обґрунтовані результати, що мають значний ступінь наукової новизни і спрямовані на вирішення конкретного наукового завдання у галузі адміністративного права. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають високий ступінь теоретичної обґрунтованості і суттєву практичну значимість. Зміст автореферату дисертації повною мірою відображає структуру, хід проведеного дослідження, його основні положення та висновки. Автореферат дисертації не містить положень, які не увійшли до основного змісту роботи.

Підсумовуючи вищезазначене можна констатувати, що дисертація Філоненка Олексія Михайловича на тему: «Адміністративно-правовий механізм обмеження права власності в Україні» відповідає вимогам п.п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

**Офіційний опонент:
професор кафедри
публічного права**

**Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України**

Перший проректор

Андрій ФОМЕНКО

А. Фоменко